

**Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidenta Ojāra Spārīša uzruna
LZA rudens pilnsapulces atklāšanā
2015. gada 26. novembrī**

Augsti godātie akadēmiķi, LZA Lielās medaļas
un apbalvojumu laureāti, cienījamie viesi, dāmas un kungi!

Šodienas pilnsapulce norisinās zināmā draudzīgā šaurībā, kas nav nekas neparasts, jo šajā zālē ir notikušas vairākas LZA pilnsapulces, taču pēc Svētku zāles augstceltnes amfiteātrī svinīgās atklāšanas pagājušā gada septembrī šī tikšanās var atgādināt sarunas ierakumos, kad, saspieduši muguras kopā, cīnītāji uztin smēķi, pārrunā frontes jaunumus un iepiecinā viens otru ar skarbiem karavīru jokiem.

Un kā nu ne, ja rītdiena mums nesīs Latvijas Izglītības un zinātnes arodbiedrības darbinieku izsludināto streiku, kura motivācijā pirmoreiz atskan ne tikai vēlme konfrontēt nozares ministrijas politiku ar izglītības darbinieku prasību pēc taisnīgas samaksas, bet arī LZA, LZP un pie ministru prezidenta biroja izveidotās Pētniecības un inovāciju stratēģijas padomes (PISP) vārdā izteiktais atgādinājums gan Saeimai, gan valsts izpildvarai ar vairākkārt izteiktajiem brīdinājumiem par katastrofālajām sekām zinātnei, kas iestāsies Zinātniskās darbības likuma nepildīšanas un starptautiski fondēto līdzekļu nepilnīgas apguves dēļ. Streiks notiks un tam ir izteikts mūsu politisks atbalsts, taču pastāv šaubas, vai tas nesīs vēlamo rezultātu. Ar šīm sūrajām prognozēm visos līmeņos gan izpildvaru, gan politiķus ir brīdinājis akadēmiķis Ivars Kalviņš un šajās dienās kārtējo reizi savai valdībai to atgādina arī LZA.

Tā ir tā pati visu mūsu LZA, kura šogad atzīmē Latvijas akadēmiskās zinātnes divsimtgadi, un ar gandarījumu jāsecina, ka jubilejas gadam veltītajā brošūrā plānotie pasākumi ir noritējuši sekmīgi un liecinājuši kā par dabaszinātņu, tā arī par humanitāro un sociālo zinātņu nozaru pētnieciskā darba veicēju entuziasmu un darba kvalitāti. Par *Academia – 200* idejas uzturēšanu un konceptuālā karkasa izveidi mūsu pateicība LZA Senāta priekšsēdētājam akadēmiķim Jānim Stradiņam, bet par inovatīvo pasākumu sekmīgu organizāciju un norisi – paldies ikvienam no jums.

Raiņa un Aspazijas 150. dzimšanas dienas atceres gadā mūsu darbībai nebūtu svāra, ja visa gada griezumā Latvijas sabiedrībai par savas zinātnes izcilību nerunātu darbi. Janvārī notikušā konference “Zinātne, sabiedrība un laikmets” par Kurzemes literatūras un mākslas biedrības zinātniskās un sabiedriskās darbības nozīmi ievadīja šo gadu ar cieņas izrādīšanu akadēmiskās zinātnes sākotnei un tās sasniegumiem Latvijā. Šis gads ir nesis pelnītus pagodinājumus izcilām personībām, un sākot ar desmit 2014. gada labāko zinātnisko sasniegumu godināšanu janvārī, ar L'OREAL stipendiju piešķirumu maijā suminot zinātnieces – sievietes, gūstot gandarījumu no Raiņa un Aspazijas daiļrades pētnieces Gundegas Grīnumas izvirzīšanas Ministru kabineta balvai un šīs balvas piešķiruma, kā arī ar šodien cildināmo LZA Lielās medaļas laureātu – akadēmiķu Arvīda Barševska un Andra Šternberga piepulcināšanu izredzēto skaitam, Latvijas zinātnes izcilību uzskaitījums vēl nebūt nav noslēdzams.

Ar lielu starptautisku rezonansi ir aizvadīti pētniecības partneru piesaistei un mūsu pētījumu starptautiskai atzīšanai veltītās konferences, tādas kā “Euro-Nano-Forums 2015”, kuras dzinējspēks bija Latvijas Universitāte un Cietvielu fizikas institūts, vasaras beigās sarīkotā “Drug Discovery” un Solomona Hillera simtgadei veltītā farmakoloģijas un dzīvības zinātņu konference, kuras rīkotāju godā pelnīti triumfēja Organiskās sintēzes institūts. Septembra kalendāru piepildīja Rīgas Tehniskās universitātes rīkotais Baltijas polimēru simpozījs un humanitārajām zinātnēm tik nozīmīgais Letonikas VI kongress.

Mūsdienās nav noliedzama, nedz arī apturama zinātnisko pētījumu internacionalizācija un globālās sadarbības tīklošana. Kurš noliedz starptautiskas kooperēšanās nozīmi, tas atklāti bremzē zinātnes attīstību. Daudzi bija liecinieki 14. Baltijas valstu intelektuālās sadarbības

konferenci Rīgā un Jelgavā šī gada aprīlī, kas apliecināja Baltijas un Skandināvijas zemju zinātnieku kopīgu vēlmi darboties saskaņotā mērķu labad. Par valstiski nozīmīga sadarbības ceļa bruģēšanas sākumu var saukt ar Veselības ministrijas atbalstu maijā notikušās Biomedicīnas centra un Organiskās sintēzes institūta zinātnieku sasniegumu prezentācijas Šveices un pasaules vadošās onkoloģisko slimību ārstēšanas preparātu firmas ROCHE ekspertiem. Bet par uzrunāto partneru reakciju jau mēnesi vēlāk liecināja notikusī ROCHE pārstāvju atbildes vizīte ar izteiktu vēlēšanos sadarboties kopīgos pētījumos.

Šī gada militāru konfliktu raisītās sociālās kataklizmas ir paralizējušas Eiropas valstu valdību rīcībspēju un izjaukušas iedzīvotāju uz attīstību vērsto normālo dzīves ritmu. Gan tieši, gan pastarpināti par ģeopolitisko pārmaiņu sekām oktobra sākumā Rīgā un Jelgavā sarīkotajā 27. Baltijas zinātņu vēstures konferencē runāja kā pašmāju, tā arī vieslektori, apcerot zinātnisko biedrību, akadēmiju un akadēmiskās sabiedrības lomu izglītotas un zinātnē balstītas sabiedrības veidošanā. Šajā konferencē Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas prezidents Felikss Ungers pasniedza Latvijas zinātniekiem balvas un diplomus par ievērojamiem sasniegumiem medicīnas un sociālās vides procesu izziņā. Viņš izvirzīja visu zemju zinātņu akadēmijām kopīgi risināmu uzdevumu, rosinot starptautisku diskusiju par Eiropas nākotni, par tās sociālās, etniskās un garīgās attīstības vektoru. Šajā kontekstā kā paraugu viņš minēja LZA goda doktoru Rundāles pils direktoru Imantu Lancmani, kura uz nākotni vērstie Jelgavas vēsturiskās kultūras saglabāšanas centieni ir vislabākais ieguldījums nākotnes Eiropas vērtību krājumā. Tieši tādēļ jau arī mēs šodien godājamajam Imantam Lancmaņa kungam pasniegsim Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas balvu un diplomu.

Rudens pilnsapulce ikreiz ir īpašs notikums LZA vēsturē, jo medaļu un balvu lietus nolīst pār izcilākajiem akadēmiķiem – Daugavpils universitātes rektoru Arvīdu Barševski un LU Cietvielu fizikas institūta direktoru Andri Šternbergu. Ar gandarījumu un prieku vēlos paziņot, ka arī šajā gadā Borisa un Ināras Teterevu fonds LZA Lielajai medaļai pievieno arī prēmiju un dara to kā īsti filantropi, LZA goda mecenāti, kuru tituls Borisam un Inārai Tetereviem ar Senāta lēmumu tika piešķirts šī gada pavasarī. Un šodien zālē ir arī Ināra Tetereva, tāpēc – aplausi viņai!

LZA ir kā augošs koks. Tam ir savs piedzimšanas brīdis, un nākamā gada 14. februārī mēs varēsim atzīmēt Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas pirmās kopsapulces septiņdesmitgadi, kura skaitāma no 1946. gada 14. februāra, kad Viļa Lāča parakstītais valdības lēmums bija pulcinājis tā laika akadēmiķus Ministru padomes sēžu zālē. Sekojot liberālās Eiropas rosinājumiem un izdzīvojot savu kvantitatīvo un kvalitatīvo transformāciju, LZA 1992. gadā kļuva par personālo akadēmiju. Lai gan šāds akadēmijas modelis dominē lielā daļā Eiropas valstu, tas ne vienmēr ir pierādījis spēju sekmīgi administrēt zinātnes procesus un reāli ietekmēt zinātnes politiku. Mūsu akadēmija savas darbības nodrošināšanai saņem valsts budžeta dotāciju, par ko valstij ir tiesības kaut ko arī pieprasīt un sagaidīt, bet nedz Harta, nedz Statūti neparedz konkrētu atbildību par šai institūcijai uzticēto funkciju izpildi, jo tāda galvenajos dokumentos nav iestrādāta.

Šajā vasarā un rudenī vairākas Latvijas augstskolas, to skaitā arī Latvijas Universitāte un Vidzemes Augstskola, ir radījušas stratēģiskās vīzijas par attīstības modeli turpmākajiem gadiem. Laikmetīga ir attīstības stratēģija Vidzemes Augstskolai, kura pati būdama neliela reģionāla augstskola, par savām vērtībām pasludina inovācijas, konkurētspēju, zināšanu pārnesi tautsaimniecībā un proaktīvu pieeju visu jautājumu risināšanā. Mūsu Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas vadītāja akadēmiķe Raita Karnīte ir ieguldījusi daudz darba LZA attīstības stratēģijas vadlīniju izstrādē 2015.-2020. gadam, kura ar Senāta locekļu ieteiktajiem papildinājumiem ir pieņemta LZA Senātā kā mērķu uzstādījums un kā instruments turpmākai darbībai. Tas ir tagadnes un nākotnes dokuments, jo stratēģija lielā mērā atspoguļo tās funkcijas, ko algotā vai sabiedriskā kārtā zinātnes politikas izstrādāšanā un zinātnes koordinācijā jau šodien veic LZA darbinieki. Paldies visiem stratēģijas autoriem un īpaši Raitai Karnītei par aktīvas un reāliem uzdevumiem izstrādātas sistēmas modeli, kurš, izejot

no šobrīd darāmā, tālu pārsniedz Hartas un Statūtu uzdevumu amplitūdu! Un tas liecina, ka nelielas valsts zinātņu akadēmijai kā ar autoritāti un akadēmisku pieredzi bagātai institūcijai ir jāieņem aktīva loma izglītības, zinātnes un ekonomikas procesos, un, lai darbam būtu reāls rezultāts, ir jārīkojas proaktīvi.

Kopš 1992. gada zinātnes administrēšanas modeļa maiņas ir pagājuši jau 23 gadi. Kardināli ir mainījusies zinātnes nozaru struktūra, kvantitatīvi ir mainījies zinātnieku sastāvs, būtiski ir mainījusies likumdošana, gan sabrukusi agrākā, gan atkal atjaunojusies izglītības un zinātnes rīcībā esošā infrastruktūra, ar kuras palīdzību sniedzami tautsaimniecībai aktuāli mērķi. Tieši šo uzstādījumu vārdā ir uzmanīgi izvērtējama arī LZA atbildība un veikspēja, par kuras trūkumu septembra LZA Senāta sēdē, kad tika apspriesta LZA Darbības stratēģija, savu neticību pauda akademiķe Maija Kūle. Vai LZA pietiks veikspēja? Veikspēja, atdeve un darba efektivitāte ir mērāma ar funkciju audita palīdzību, ko LZA Prezidija sēdē pirms pāris nedēļām ieteica LZA Uzraudzības padomes priekšsēdētājs akademiķis Juris Krūmiņš. Savas veikspējas analīze un uz tās pamata izdarīti secinājumi ļaus atjaunot smagnējo LZA mehānismu, kura veikspēju, kas atbilstu mūsdienu dinamiskā laikmeta prasībām, apšaubā tie zinātnieki, kas savās augstskolās un institūtos darbojas operatīvi, moderni un globāli. Te jāvaicā vairākiem mani kolēģiem - vai mūsdienās, kad par reālu precī kļūst izglītības pakalpojumu un zinātnes produktu eksports, kad zinātnieku darba reitingu mēra starptautiski atzītos bibliometriskajos rādītājos un patentos, ir pieļaujama izvairīšanās atvērt savas laboratorijas globālai sadarbībai? Vai Zinātņu akadēmijai jāpaliek pasīvai Valsts pētījumu programmu, Eiropas fondu un sadarbības projektu līdzekļu apgūvē un nemaz nav jātiecas palielināt budžetu ar aktīvu projektu rakstīšanu, zinātnieku darba grupu, jaunu pētniecības un tehnoloģisko inovāciju pārneses struktūrvienību radīšanu? Pirms nedēļas pie mums viesojās Izraēlas vēstniece Latvijā Lironne Bar-Sadē (*Lironne Bar-Sadeh*) un, atsaucoties uz savas zemes zinātnes pārneses komercstruktūru veidošanas pieredzi, mudināja to pašu darīt arī mūs. Citādi nav iespējams pastāvēt globālajā pasaulē, un bez inovatīvām idejām un produktiem nav iespējams nedz konkurēt, nedz piesaistīt līdzekļus. Bet vai gan ar rītdienas streiku izglītības un zinātnes darbinieki grib pateikt ko citu? Tikai to, ka ar valsts menedžmenta veikspējas kritumu arī zinātnes finansējums ir katastrofāli krities, un brīdināt valdību, ka ar šādu valsts attieksmi panākumi ekonomikā nav gaidāmi.

Ko gan citu, ja ne par veikspējas problēmām liecina mūsu šodienas pilnsapulce ierakumu režīmā, jo labi gribētais LZA ēkas amfiteātra apsaimniekošanas mēģinājums pašlaik raustās civiltiesisku strīdu konvulsijās, labticīgajam iznomātājam sastopoties ar negodprātīgu valsts īpašuma izmantošanas gadījumu. Bet par to jums atsevišķi ziņos LZA ģenerāls sekretārs akademiķis Valdis Kampara kungs. Raksturojot situāciju, varētu Jūs izklaidēt ar skumjām anekdotēm no frontes, bet diezin vai Jūs atradīsiet par slavējamu tādu nekustamā īpašuma apsaimniekošanas modeli, ar kādu mēs šovasar pārsteidzām pat daudz pieredzējušo Jāni Vucāna kungu Saeimas komisijā, prezentējot savu attieksmi pret notiekošo: "Cik mums bija labi! 40 gadus skatuve bija aizmūrēta, divas reizes gadā iepūtām zālē siltu gaisu un pasākumi varēja notikt". Ar šādiem priekšstatiem un tādu pašu apsaimniekošanas kultūru diezin vai var runāt par avārijas stāvokli nonākušo apkures sistēmu un telpu sekmīgu iznomāšanu. Tad ir jābūt gataviem saņemt publiskas pļaukas, ja kopš 1955. gada līdz mūsu dienām nav notikusi sākotnējā ēkas projekta un reālo platību salīdzināšana, nomniekam atklājot, ka īres maksa tiek aprēķināta par trim stāviem telpu, bet dabā faktiski tādu telpu nemaz nav, un to vietā ir neizbūvēta lifta šahta. Un šādu veikspējas klupienu mums nav mazums.

Kas gandarī? Iepriecina tas, ka LZA ir pamanījusi Latvijas Jauno zinātnieku apvienību un cenšas to iesaistīt savā aprītē. To Jūs redzat arī šodien, turot rokās jaunāko "Zinātnes Vēstneša" numuru, kuru ir veidojuši jaunie zinātnieki. Paldies Latvijas Zinātnes padomei, ar kuras finansējumu un tīklu inženiera Elmāra Langes praktisku darbu tiek atjaunota LZA mājas lapa un par tās satura kvalitāti un operativitāti Jūs jau būsiet pārliecinājušies. Savas pilna apjoma darbības sākumu LZA ēkas 12. stāvā šodien atzīmē Nieru dialīzes centrs, kuru vada nefrologs Māris Pļaviņš, un arī šāds fakts ceļ mūsu pašapziņu. Iepriecina tas, ka Latvijas

lielākās augstskolas – LU, RTU, DU, LLU – attīsta savu infrastruktūru un audzē tehnoloģiju pārneses muskuļus, ar kuriem veikt industrijas pasūtījumus un paralēli apgūt zinātniskās izpētes projektu administrēšanas pieredzi. Cerības dod BIRTI apvienības centieni panākt Žana Kloda Junkera apsoltā kredīta piesaisti jaunu tehnoloģisko parku izveidei un šajā procesā iegūt valsts garantētu atbalstu institūtu kredītsaistībām. Gandarī arī visi tie zinātniskā darba ekselences piemēri ilustrēti ar izteismīgām planšetēm, kas ar akademiķu Mārča Auziņa un Andreja Siliņa gādību ir apskatāmas LZA 2. stāva vestibālā.

Atrodoties ierakumos, vislabāk ir izjūtama nepieciešamība iznākt no tiem laukā un iztaisnoties darbam, kas LZA darāms kopā ar jums visiem. Un tā kā Ministru prezidente Laimdota Straujuma ir apņēmusies par valdības prioritātēm 2016. gadā izvirzīt izglītības un zinātnes attīstību, tad, sagaidot LZA 70. gadskārtu, īsti vietā būtu rosināt atgriešanos pie pirmskrīzes prakses par valsts uzņēmumu obligāto pasūtījumu zinātnei, kas kopīgi ar IZM būtu administrējams kā inovatīvu zinātnisko izgudrojumu iepirkums. Kā panākt, lai valsts pētījumu finansējums visu nozaru programmās plūstu bez pārrāvumiem un zaudējumiem, par to ir jādomā kopīgi un tur neaizstājams ir jūsu akadēmiskais rūdījums un pieredze. Lai Dievs mums palīdz!